

SADETTİN ÖZÇELİK**

Süheyl ü Nevbahâr'da Kafiye Tasarrufları (2)*

Rhyme Savings in The Süheyl ü Nevbahar (2)

Ö Z E T

Süheyl ü Nevbahâr, 14. yüzyılda Mesud bin Ahmed tarafından Farsçadan Türkçeye aktarılmış, Eski Anadolu Türkçesinin önemli bir metnidir. Hacimli bir eser olması, dönemin dilini yansıtması, zengin kelime dağarcığına sahip olması gibi özellikleri bu mesneviyi değerli kılmaktadır. Bu tür metinler dilin söz varlığına tanıklık eder. Bu metinlerde dilin tarihte bıraktığı öğeleri, dil içi gelişimin nasıl sürdüğünü tespit etmek mümkündür. Yine tarihî metinler sayesinde dilin kelimelerini yapı bakımından açıklamak ve üzerinde etimoloji çalışmaları yapmak mümkün olabilir. İşte tarihî metinler bu nedenle Türk Dili ve Edebiyatı araştırmacıları açısından hep incelenmeye ve araştırılmaya değer görülmüştür.

Metinlerde görülebilecek bir başka konu ise yazılı eserlerin Őekil özellikleridir. Manzum veya mensur edebi metinlerin yapısını, ahenk ve üslup özelliklerini metinlerde görüp incelemek mümkündür. Ayrıca edebî eserlerde geleneğin nasıl sürdürüldüğünü, hangi konulara önem verildiğini tespit etmek de mümkündür. İşte bu makalede Süheyl ü Nevbahâr metni üzerinde hazırlamakta olduğumuz çalışma sürerken tespit ettiğimiz kafiye tasarrufları konusu üzerinde yeniden ve daha ayrıntılı örneklerle durulmaktadır. Bu örneklerin tarihî metin okumaları için önemli bir anahtar teşkil ettiğini de ayrıca belirtmek gerekiyor.

ANAHTAR KELİMELE R

Mesut Bin Ahmed, Süheyl ü Nevbahâr, kafiye tasarrufları.

A B S T R A C T

Süheyl ü Nevbahar is an important text of the Old Anatolian Turkic, which was transmitted to Persian Turkic by Mesud bin Ahmed in 14th century. The fact that it is a massive work, reflecting the language of the period, having rich vocabulary, makes this text valuable. Such texts testify to the vocabularies of the language. In these texts it is possible to determine how the language leaves history, how language development continues. For this reason, historical texts have always been regarded as worthy of investigation and investigation in terms of Turkish Language and Literature researchers.

Another subject that can be seen in texts is the shape features of written works. It is possible to see and examine the structure of the verse or the official literary texts in harmony and style. It is also possible to determine how the tradition is preserved in literary works and which topics are important. It is here that we have been preparing this paper on Süheyl ü Nevbahar's text, and we have researched again the rhyme savings issues that we have identified in more detail. It should also be noted that these examples constitute an important key for the reading of historical texts.

KEYWORDS

Mesut Bin Ahmed, Süheyl ü Nevbahâr, rhyme savings.

* Makalenin Geliş Tarihi: 17.05.2018 / Kabul Tarihi: 29.10.2018.

Bu çalışmanın birinci kısmı Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisinin 18. sayısında "Süheyl ü Nevbahar'da Kafiye Tasarrufları" adıyla yayımlanmıştır.

** Prof. Dr., Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi, (sozcelik@dicle.edu.tr).

0. Giriş

Türkiye’de çoğu zaman çalışılmış olan tarihî metinler üzerinde yeniden durulup inceleme yapılmaz. Oysaki tarihî bir metin üzerinde yapılan her yeni çalışma, yeni açılımlar getirebilir. Çünkü yapılan her çalışmanın farklı birtakım konulara işaret etme şansı, eseri başka yönleriyle ele alıp inceleme durumu olabilir. Ancak farklı birtakım konuların aydınlatılması veya tespiti uzun zaman alabilir. Bu nedenle gerek tarihî metinleri gerekse bu metinler hakkında yazılanları dikkatle ve özenle yeniden okumak ayrı bir önem arz eder.

Edebî metinlerin gerek mensur gerekse manzum örneklerinde her zaman üslup güzelliğine önem verilmiş olduğu dikkat çeker. Sözü güzel söyleme isteği evrensel bir değer olduğundan insanoğlu estetiğe önem vermiş ve güzeli yakalama arzusu içerisinde olmuştur. İnsanoğlu sözü güzel söylemek istediği gibi söyleyiş güzelliği olan eserleri de okumak ister. Eski şiirde, özellikle manzum eserlerde söz güzelliği önemli ölçüde kafiye redif, aliterasyon, söz tekrarı gibi ahenk unsurlarıyla desteklenmiştir. Sözün derin ve anlamlı olmasının yanına söze bu ahenk unsurları katıldığında eserin daha etkili ve kalıcı olacağı düşünülmüştür. Gerçekten de sözün ahenk unsuru taşıması eserin ezberlenmesini kolaylaştırmakta ve kalıcılığı da beraberinde getirmektedir.

Aslında kafiye tasarrufu konusunun Eski Türk şiirine kadar uzanan bir geleneğe dayandığını da ayrıca belirtmek gerekiyor. Kaşgarlı Mahmut’un eserinde geçen Alp Er Tunga sagusundaki şu dizelere bakalım:

<p>“Ulşıp eren börleyü Yırtıp yaka ürleyü¹ Sıkıp üni yurlayı Sıgtap közi örtilür” (Atalay, 1986/I: 189)</p>	<p>Erler, kurt gibi uluşur Yaka yırtar ve bağrışır İşlik gibi ses çağrışır Ağlayıp gözü örtülür.</p>
--	--

¹ Araştırmacıların *orlayu* okudukları kelimenin *ürleyü* (<ür-i+le-yü) ‘bağırarak’ şeklinde okunması ve anlaşılması gerektiğini düşünüyorum.

Yukarıdaki ilk dizedeki *börileyü*> *börleyü*² örneğinde orta hecede bir ünlü düşmesi söz konusu olup şair bunu bilinçli olarak hem sonraki iki dizenin sonundaki *ürleyü* ve *yurlayu* ile kafiyeyi güçlendirmek hem de vezni sağlamak için yapmıştır. Üçüncü dizenin sonundaki *yurlayu*> *yurlayu* (<yır+la-yu) örneğinde ise bir ünlü değişikliği (ı> u) yapıldığı görülmektedir. Bu tasarruf kafiye sağlanmış olduğu halde kafiyeyi güçlendirmek amacıyla yapılmıştır. Söz konusu kullanılışların birer kafiye tasarrufu olduğu anlaşılmaktadır.

Yine Kaşgarlı Mahmut'un eserinde geçen bir başka şiirdeki şu dizelere bakalım:

"Beçkem urup atlaka Uygurdaki Tatlaka Ogrı yawuz itlaka Kuşlar kibi uçtımız" (Atalay, 1986/I: 483)	Belge vurup atlara Uygurdaki Tatlara Uğru yavuz itlere Kuşlar gibi uçtuk biz.
--	--

Yukarıdaki ilk üç dizede de çokluk eki(+lar)'ndeki *r* ünsüzü düşürülmüştür: *atlarka*> *atlaka*, *Tatlarka*> *Tatlaka*, *itlarka*> *itlaka*. Şair art arda gelen üç dizedenin sonundaki kelimelerde *r* ünsüzünü düşürme tasarrufunda bulunarak hem kafiyeyi güçlendirmiş hem de dörtlükte güçlü bir *t*, *k* aliterasyonu yakalamıştır.

Şimdi de Âşık Ömer'in şu dörtlüğündeki üçüncü dizeye bakalım:

"Huda'nın emriyle geldim cihâna
 Hizmet etmek için ben-i insana
 Hak hidâyet verdi Veysel Karan'a
 Deve ferîştedir hayvan suretâ" (Dilçin, 1995: 330)

Âşık Ömer, dörtlükte *Veysel Karanî* özel adının sonundaki *nispet î*'sini düşürerek bir hece eksiltme tasarrufunda bulunmuş, *Veysel Karan* şeklinde kullanmıştır. Bu hem kafiye hem de vezin tasarrufudur.

Kafiye tasarrufu, kelimelerin kafiyeli olması durumunda bile yapılabilmektedir. Burada amaç kafiye veya aliterasyonu daha da güçlen-

² *böri*: 'kurt', *börileyü* (<böri+leyü) 'kurt gibi'.

direrek ahengi üst seviyeye taşımaktır. Örnek olarak Yunus Emre'nin Risaletü'n-Nushiye'sindeki şu dizelere bakalım:

“Beri gel genci sana **buldurayın**
Sana buldurmayanı **büldüreyin**”

Yukarıdaki ikinci dizenin sonunda kelime, metinde *büldüreyin* okunacak şekilde yazılmıştır. Ancak araştırmacılar, düzeltme yapmak düşüncesiyle kelimeyi *bildüreyin* şeklinde okumuştur (Tatçı, 1991: 118, Boz, 2012: 208). İkinci dizenin sonunda kelimenin *bildüreyin* şeklinde kullanılması kafiye için elbette yeterlidir. Fakat Yunus, burada, kelimenin kökteki ünlüsünü değiştirerek (*i> ü*) hem kafiye ve aliterasyonu güçlendirmiş hem de Arap harfleriyle *buldur-* ile *büldür-* yazım şekillerini eşitleyip okuyucuya metnin bağlamına uygun olarak bir bulmaca sunmuş olmaktadır.

Mesut bin Ahmed'in Süheyl ü Nevbahâr adlı mesnevisi, 14. Yüzyıl Anadolu Türkçesinin önemli metinlerindedir. Bu nedenledir ki Türk Dili araştırmaları üzerine yapılan çalışmalarda ele alınmış, ayrıca üniversitelerin Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinde örnek metin olarak okutulmuş, gelmiştir. Daha önce Süheyl ü Nevbahâr'da tespit ettiğimiz kafiye tasarrufları, yine *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*'nde bir makale hâlinde yayımlanmıştı (Özçelik, 2017b). Makalede kafiye tasarrufu örneklerini, üç alt başlık altında sunmuştuk.

Söz konusu makaleden sonra, Süheyl ü Nevbahâr üzerindeki çalışmalarımız sürerken tespit ettiğimiz yeni örnekler ortaya çıktı. Yeni örnekleri bir dosyada toplayıp tasnif etmeye çalıştık. Örnekler, farklı özellikler taşıdığından alt başlık sayısı artmış oldu. Bu durum metin okumaları bakımından kafiye tasarrufu konusunun yabana atılmayacak derecede önemli olduğunu da gösteriyordu. Yukarıda verdiğimiz örneklerde de görüldüğü gibi, bazı tasarruflar o kadar şaşırtıcıdır ki araştırmacı doğru / yanlış yazım konusunda karar vermekte zorlanmakta / tereddüt yaşayabilmektedir. Ancak beyitteki aliterasyon, kafiye ve redif dikkate alındığında metindeki yazım şeklinin yanlış olmadığı, bilinçli bir tasarruf olarak yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle de kafiye tasarrufu konusunun metin okumalarını daha doğru ve gerçekçi bir zemine oturtmak

için önemli bir anahtar olduğu açıktır. Aşağıda verilen örneklerle konu daha iyi anlaşılacaktır.

Mesud bin Ahmed, Süheyl ü Nevbahâr mesnevisinde kafiye tasarrufu örneklerini sıklıkla kullanmış ve bunu biraz daha ileri taşıyarak ses, ek ve kelime tasarrufu / tercihi boyutuna kadar götürmüştür. Yukarıda ifade edildiği gibi Mesud'un kafiye tasarruflarına başvurması, söz konusu ölçülü ve ahenkli şiir yazma geleneğinin bir sonucudur. Mesneviyi okurken Mesud'un kafiye tasarrufları yapmaktan hoşlandığı, bu yolla okuyucuyu şaşırtmak istediği ve metinde adeta bilmeceler oluşturmak için çaba harcadığı anlaşılıyor. Kafiye tasarrufunun yanına bazen aynı beyitlerde ve kelimelerde bazen farklı beyitlerde ve kelimelerde vezin tasarrufunu da ekleyen Mesud, okuyucuya gerçekten oldukça şaşırtıcı, çözülmesi zor, fakat bir o kadar da keyifli bilmece örnekleri sunmuştur.

Kafiye, dize sonunda yer alan kelimelerde, yazılışları aynı, işlevleri ve anlamları farklı olan dil öğelerindeki ses benzerliği üzerine kurulur. Bu makalede üzerinde durmak istediğimiz konu ise kelimedeki sesleri kafiye yapmak endişesiyle değiştirerek yapılan tasarruf örneklerine dayanır. Söz konusu edeceğimiz kafiye tasarrufu örnekleri, şairin genellikle kafiye kurmak kadar kafiyeyi veya aliterasyonu güçlendirmek amacıyla da yapılmış tasarruflar olabilir. Bazı örnekler ise kafiye tasarrufunun yanı sıra vezin tasarrufu amacıyla yapılmış olabilmektedir. Hatta şair kelime bulmakta zorlandığında seslerde değişiklik yaparak bulmaca kurma veya şaşırtmaca yoluyla esere güzellik katma düşüncesiyle hareket eder.

Kafiye tasarrufu örneklerinin daha çok Türkçe kelimelerde yoğunlaştığını da ayrıca belirtmek gerekir. Bu konu da aşağıdaki bölümlerde sunulan başlıklar ve örneklerle daha iyi anlaşılacaktır. Şimdi yukarıda sözünü ettiğimiz kafiye tasarrufu örneklerini sunacağız. Söz konusu örneklerin daha iyi anlaşılması için beyitlerin Türkiye Türkçesine aktarılmış şekli, hemen karşısına ve on birli hece ölçüsü ile verilecektir:

1. Ünsüz Değişikliğine Dayanan Kafiye Tasarrufları

Yukarıda sözünü ettiğimiz kafiye tasarrufunun Süheyl ü Nevbahâr'daki örnekleri, daha çok ünsüzlerin ve ünlülerin değiştirilmesine dayanmaktadır. Konuyla ilgili olarak tespit ettiğimiz örnekler şunlardır:

g> y (degin> deyin)

Kara karğa nite ki kuzu deyin Yumurda uğruladı kekl ikleyin (1726) ³	Kara karga kuzu gibi yumurta Çaldı kekl ik gibi gör o arada.
---	--

Yukarıdaki ikinci dizenin sonundaki *kekl**ik**leyin* kelimesiyle kafiyeyi güçlendirmek için ilk dizenin sonundaki *degin* kelimesinde *g> y* ünsüz değişikliği yapılarak bir tasarrufta bulunmuş ve kelime *deyin* okunacak şekilde yazılmıştır. Kelimenin diğer bütün örneklerinin *degin*⁴ şeklinde kullanılmış olması tasarruf düşüncesini destekler.

h> ħ (kahr> kaħır)

Atanuç sözün eslemek yeg āħir Ki ol maslahat anlar andan kaħır (3010)	Baba sözünü dinlemek doğru çok O sözden çıkmayan başa ağrı yok.
---	--

Yukarıdaki beytin ikinci dizesinin sonundaki *kaħr* kelimesi, ilk dizenin sonundaki *āħir* kelimesine benzetilerek hem ħ ile yazılmış hem de ünlü türetilerek kafiye güçlendirilmiş, kafiye ve vezin tasarrufu yapılmıştır.

k> ğ (ak> aĝ, uçmak> uçmaĝ)

Bağışladı altun kızıl u aĝı Sanasın yerinde komadı daĝı (403)	Bağışladı kızıl altını, akı. Ki sanki çabucak tüketti daĝı.
Bezenmiş yeşil kızıl u aĝıla Berâberlik ederdi uçmaĝıla (487)	Bezenmiş ak, kızıl ve yeşil ile. Sanki yarışırdı şu cennetile.

³ Beyit numaraları Dilçin, 1991'e göre verilmiştir.

⁴ 2872, 2874, 2894, 2994, 3019, 111, 127, 201, 355, 694, 915, 970, 1087, 1301, 1417, 1507, 1537, 1599, 1693, 1735, 1883, 1922, 1936, 2335, 2470, 2584, 2796, 2841, 3069, 3373, 3472, 3558, 3831, 3852, 3905, 3959, 4283, 4478, 4653, 4800, 4996.

Yukarıdaki iki beyitte ikinci dizelerin sonundaki *dağı* ve *uçmağıla* kelimeleriyle kafiye kurmak için ilk dizelerin sonundaki *ak* kelimesinde *k>ğ* ünsüz değişikliği yapılarak bir tasarrufta bulunulmuştur. Benzer bir tasarrufun şu beyitlerde *ayak> ayağ*, *kulak> kulağ* değişiklikleri ile yapılmış olduğu görülmektedir:

k>ğ (ayak> ayağ, kulak> kulağ)

Güle oynayı tutar idi ayağ Şunuñ bigi sarp iş idi aña lâğ (2323)	Güle oynaya kadeh sunar idi. Böylesi zor iş ile oynar idi.
Dedi hey ne söylersin eyleme lâğ Ki divârıñ ardında olur kulağ (1754)	Dedi: Hey, etme sen çok gevezelik Yerin kulağı var, hem de çok delik.

k>ğ (uyakmadı> uyağmadı)

Ünüm işidüben tama ağmadı Geri yeni ay bigi uyağmadı (1379)	Sesimi işitip dama çıkmadı. Yeni hilâl gibi asla bakmadı.
--	--

Yukarıdaki ilk dizenin sonundaki *ağmadı* kelimesiyle kafiyeyi güçlendirmek için ikinci dizenin sonundaki *uyağmadı* kelimesinde *k>ğ* ünsüz değişikliği yapılarak bir tasarrufta bulunulmuştur. Aynı kelimedede aynı tasarrufun şu beyitte de yapılmış olduğu görülmektedir:

k>ğ (uyaka> uyağa)

Güyerdim ki güneş kaçan uyağa Ki ben balı karışduraydum yağa (1894)	Ben güneşin batmasını beklerdim. Hem şu balı yağa katmak isterdim.
---	---

Fiilin diğer örneklerinin 619, 1488, 3557. beyitlerde *uyağ-* şeklinde geçmiş olması tasarruf düşüncesini destekler.

k>h (ak> ah)

Vürür her birisine kimhâ vü nah Kimine kızıl altun u kime ah (853)	Halı ve hem ipekli kumaş verir. Kimine altın kime gümüş verir.
---	---

Yukarıdaki ilk dizenin sonundaki *nah* ile kafiye kurmak için ikinci dizenin sonundaki *ak* kelimesinde *k>h* ünsüz değişikliği yapılarak bir tasarrufta bulunulmuştur. Benzer bir tasarrufun şu beyitlerde *aşak> aşah*, *bırak-> birağ-* değişiklikleri ile yapılmış olduğu görülmektedir:

k> h (aşak> aşah, bırak-> biraah-)

Yemişli olıcak ağaçdağı şāh Başı göge çekmez ü olur aşah (1991)	Dal meyveli olunca yere değer. Başın yukarı kaldırmaz hiç meğer.
Çerim gitdi vü tāt u tahtum diriğ Yanar oda cānum brahtum diriğ (4199)	Eyvah! Askerim, tacım ile tahtım. Eyvah! canımı kor oda bıraktım.

2. Ünlü Değişikliğine Dayanan Kafiye Tasarrufları

Ünlülerle ilgili olarak tespit edebildiğimiz kafiye tasarrufu örneklerinin çoğunda tek ünlü değişikliği yapılmaktadır. Ancak bazı örneklerde iki ünlünün değiştirilerek tasarruf yapıldığı da dikkat çeker. Eserde tespit edebildiğimiz örnekler şöyledir:

a> i (dünya> dünyi)

Dahı hem bilün kim kişiyi yeden Ölümdür alup gidecek dünyiden (5409)	Hem bilin kişiyi dünyada yeden. Ölümdür alıp götürən dünyadan.
--	---

Yukarıdaki ilk dizenin sonundaki *yeden* kelimesiyle kafiye güçlendirmek için ikinci dizenin sonundaki *dünya* kelimesinde *a> i* ünlü değişikliği tasarrufunda bulunulmuş ve kelime *dünyi* okunacak şekilde yazılmıştır. Aslında *dünya* kelimesinin yazım şekli dikkate alındığında bunun bir göz kafiyesi olduğu da söylenebilir.

e> a (dāye> taya)

Aña süt vērüp besledi on taya Kalan kullık edenleri kim saya (407)	On süt verip besledi on daye. Kalan hizmet edenleri kim saya.
--	--

Yukarıdaki ikinci dizenin sonundaki *saya* kelimesiyle kafiye güçlendirmek için ilk dizenin sonundaki *dāye* kelimesinde *e> a* ünlü değişikliği tasarrufu yapılmış ve kelime *taya* şeklinde kullanılmıştır. Nitekim mesnevde kelimenin diğer örneklerinin *dāye* (614, 882, 883, 1719, 1955) şeklinde geçmiş olması tasarruf düşüncesini destekler.

e > i (Far. çâne > çene > çine)

Uçuhlu bigi düşdi su çine Tutuldı dil vü kısıldı çine (1444)	Saralı gibi düştü su içine. Tutuldu dili ve kısıldı çene.
---	--

Yukarıdaki ilk dizenin sonundaki *çine* kelimesiyle kafiyei güçlendirmek için ikinci dizenin sonundaki *çene* kelimesinde *e > i* ünlü değişikliği tasarrufu yapılmış ve kelime *çine* şeklinde kullanılmıştır. Aynı ünlü tasarrufu aşağıdaki beyitte ikinci dizenin sonundaki *adın* kelimesiyle kafiyei güçlendirmek için ilk dizenin sonundaki *çevre* kelimesi üzerine getirilmiş olan çıkma durumu eki(+den)'nin ünlüsü değiştirilmiştir:

e > i (çevreden > çevredin)

Yigit yènil uydı baña çevredin Urındum harâmi vü uğrı adın (4293)	Yeni yetme gençler bana katıldı. Bana haydut, hırsız adı takıldı.
---	--

i > ü (Pârisî > Pârüsî)

'Arabca bulunmayıcak Pârüsî Kalan dilleründür bayık arusı (5598)	Eğer Arapça olmaz ise Farsça. Öteki dillerden pek daha hoşça
--	---

Yukarıdaki ikinci dizenin sonundaki *arusı* (aru+sı 'temizi') ile kafiyei güçlendirmek için ilk dizenin sonundaki *Pârisî* kelimesinde *i > ü* ünlü değişikliği tasarrufunda bulunulmuş ve kelime *Pârüsî* şeklinde kullanılmıştır.

u > ı (ayu > ayı)

Ohı sığrağında elinde yayı Oh u yay tutar kim görüpdür ayı (3264)	Oku hep yanında, elinde yayı. Ok yay tutar sanki görmüş bir ayı.
---	---

Yukarıdaki ilk dizenin sonundaki *yayı* kelimesiyle kafiyei güçlendirmek için ikinci dizenin sonundaki *ayu* kelimesi, *u > ı* ünlü değişikliği tasarrufuna gidilerek *ayı* şeklinde kullanılmıştır. Nitekim Süheyl ü Nevbahâr'da *ayı* kelimesinin bütün örneklerinin *ayu* okunacak şeklinde

kullanılmış olması (Bk. 3270, 3272, 3564, 4068, 4091. beyitler) tasarruf düşüncesini destekler.

Mesud, şu beyitte yaptığı aynı tasarrufla *kayu> kayı* örneğinde bir cinas (**kayu**: kaygı, **kayı**: sağanak) yakalamıştır:

u> ı (*kayu> kayı*)

Nedür şazılık yâ kayı anlamaz Yazın ıssı kışda kayı anlamaz (1978)	Sevinç nedir, kaygı nedir hiç bilmez. Yaz sıcağın, kış sağanakın bilmez.
--	--

Aşağıdaki beyitte geçen *uslu> uslu* örneğinde de aynı kafiye tasarrufu yapılmıştır:

u> ı (*uslu> uslu*)

Ne hoş dedi ol kimse ki uslu dur Uyuyan başı terküde aslı dur (2363)	Akıllı kişi ne güzel söylemiş: Uyuyan başı terkide asılmış .
---	--

Nitekim söz konusu kelimenin diğer örneklerinin metinde *uslu*⁵ şeklinde kullanılmış olması, söz konusu tasarruf düşüncesini destekler.

ü> e (*gör-ür> gör-er*)

Vëribirdi gönlini sorar idi Ne eksügi olursa görer idi (4021)	Yemek gönderirdi, hâlin sorardı. Her ne eksüği olsa karşılardı.
--	--

Süheyl ü Nevbahâr'da gör- fiilinin geniş zaman çekimi, -Ur ekiyle kurulur. Bu kullanıma dikkat çekmiş olan İ. Taş, "Acaba uyak kaygısıyla oluşmuş biçimler, sözcüksel bir sapma olarak mı değerlendirilmeli yoksa şairin, bireysel diyalektinde koruduğu ve gerektiği yerde başvurduğu biçimler olarak mı anlaşılmalı?" (Taş, 2015: 54) sorusunu sormuştur. Kanaatimce yukarıdaki beytin ikinci dizesinin sonunda da sözünü ettiği-miz örneklerin bir kısmında olduğu gibi kafiye-yi güçlendirmek düşünce-siyle bir tasarruf yapılmış ve fiil, ilk dizinin sonundaki sorar idi'ye uygun olarak görer idi şeklinde kullanılmıştır. Bu nedenle tasarrufun, sadece

⁵ 378, 414, 421, 434, 780, 980, 1112, 1130, 1198, 1246, 1275, 2622, 2625, 2662, 3330, 3651, 3664, 3664, 3779, 4156, 4441, 5098, 5111, 5380, 5415.

kafiye amaçlı ve geçici bir değişiklik olduğunu düşünmenin uygun olacağı kanaatindeyim.

ü> i (eyü> eyi)

Yeri vü göği güneşi vü ayı Düzetdi biri birisinden eyi (31)	Yeri ve göğü, güneşi ve ayı. Biri birinden düzenledi iyi.
Buyurdı yarağ eylenüz tiz eyi Süheylün katında düzüñüz toyu (2108)	Dedi: Süheyl'in yanında tez iyi. Hazırlayınız mükemmel bir toyu.
Seni gördük ü koduh endiş eyi Gêrû giderüz düşüñ olsun eyi (2224)	Seni gördük unuttuk endişeyi. İşte gideriz, düşün olsun iyi.
Bêlinde kılıcı kolında yayı Dahı birkaç ok sığrağında eyi (2374)	Belinde kılıcı, kolunda yayı. Ve sadağında birkaç oku iyi.
Kişiler kodı hep sakâ-hâne yi Dêdi ihtiyât ile bekleñ eyi (3735)	Dört havuza bekçi koyup dedi ki: Burayı dikkatle bekle pek iyi.
Eser yêl bigidür getirür eyi Gülefdn kohu vü 'alefdn yi (4248)	Esen yel gibi hoş koku getirir. Kızıl gülden yulafı fark ettirir.
Eger uçmaz olsa yolınca eyi Kapazlardı bildırcın atmaca yı (4543)	Gereği gibi uçmasaydı iyi. Bildırcın tokatlardı atmacayı.

Yukarıdaki örneklerde metinde *eyi* olarak geçmiş olan kelimenin kafiye tasarrufu düşüncesiyle bu şekilde kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim kelimenin diğer örneklerinin *eyü*⁶ şeklinde kullanılmış olması, tasarruf düşüncesini destekler. Aynı ünlü tasarrufu, aşağıdaki beyitlerdeki *beri* kelimesi için de yapılmıştır:

ü> i (berü> beri)

Ve ger ni gerek işbu deñlü çeri Geçemeye hergiz bulardan beri (942)	Hem de neye yarar bu kadar çeri. Geçemez asla onlardan ileri.
---	--

⁶ Bk. 530, 888, 1009, 1078, 1247, 1315, 1319, 1342, 1350, 1633, 1953, 2297, 2436, 2606, 2626, 2721, 2775, 3272, 4041, 4241, 4526, 4588, 4597, 4603, 4802, 5003, 5028, 5241, 5242, 5327, 5375, 5381, 5465, 5465, 5582, 5588, 5628.

Meger demiş ola kızum gel beri Belürsüz yola gidelüm kim çeri (2807)	Herhâl kızım demiş ola: Gel beri! Bilinmez yola gidelim ki çeri.
Cevâb eyle vèrdi ki budur peri Gemiden beni kapdı andan beri (3858)	Şöyle cevap verdi, dedi: Bu cindir. Gemiden kaptığı günden beridir.

Nitekim kelimenin de diğer örnekleri hep *berü* şeklinde kullanılmıştır.⁷

Şu örneklerde de aynı ünlü değişikliği ile kafiye tasarrufu yoluna gidilmiştir:

ü> i (ilerü> ileri)

Eger itikaduñ olursa arı Vara Hak katında işüñ ileri (99)	Eğer o inancın olursa arı. Hak yanında işin gider ileri.
--	---

Nitekim söz konusu kelimenin de diğer örnekleri *ilerü* şeklinde kullanılmıştır.⁸

ü> i (içün> için)

Nakâş dèr vezire ki Sultân-ı Çin Yüce köşk yapduğıdı anuñ için (605)	Nakkaş, der vezire sultanı Çin'in. Yüce köşk yaptırmıştı kızı için.
--	--

Bu beyit dışındaki 13 beyitte yine *Çin* kelimesiyle aynı kafiye tasarrufu yapılmıştır.⁹ Diğer bütün örneklerin *için* şeklinde kullanılmış olması tasarruf düşüncesini destekler.¹⁰

Aynı kafiye tasarrufu aşağıdaki beyitte *dögün-> dögin* değişikliği ile yapılmıştır:

⁷ Bk. 441, 942, 1437, 1673, 1742, 1797, 2043, 2416, 2502, 2807, 3300, 3858, 4112, 4662, 4831, 5186, 5432.

⁸ Bk. 99, 130, 824, 925, 971, 974, 995, 1046, 1072, 1144, 1146, 1362, 1368, 1430, 2078, 2175, 2562, 3662, 3382, 4102, 4209, 4212, 4621, 4637, 4905.

⁹ Bk. 1016, 1595, 1676, 1686, 2070, 2371, 2439, 2503, 2600, 3202, 3411, 3623, 4287.

¹⁰ Bk. 115, 255, 544, 654, 936, 1147, 1171, 1196, 1247, 1251, 1581, 1627, 1631, 1645, 1690, 1696, 1739, 1740, 1777, 1861, 1905, 2002, 2040, 2505, 2555, 2555, 2912, 3107, 3195, 3341, 3341, 3454, 3454, 3471, 3678, 3732, 3732, 3939, 4046, 4083, 4168, 4243, 4286, 4315, 4398, 4445, 4513, 4545, 4766, 4794, 4824, 4888, 4898, 4986, 4999, 5300, 5688.

ü> i (dögün-> dögin-)

Taş aldı göğüsün döginür idi Unutdı anı kim öginür idi (2473)	Taşı alıp göğsüne vurur idi. Unuttu, o anı övünür idi.
--	---

Nitekim bu kelime geçtiği diğer üç yerde (774, 2481, 5499. beyitler) *dögün-* okunacak şekilde yazılmıştır.

Şu beyitte ise aynı kafiye tasarrufu *gizlü> gizli* değişmesi ile yapılmıştır:

ü> i (gizlü> gizli)

Dâne aşikâre duzah gizlidür Hemin ol görür anı kim gözlidür (2260)	Tohum açıktadır, tuzak gizlidir. Onu görebilen açık gözlüdür.
--	--

Nitekim kelimenin diğer örnekleri metinde *gizlü* (1232, 2941, 3738, 3843, 3953, 3986, 4261, 5023, 5391) şeklinde geçer.

3. Türetme / Genişletme Yönlü Kafiye Tasarrufları

Süheyl ü Nevbahâr'da türetme / genişletme yönlü kafiye tasarruflarının ünlü türetmesi, ünsüz türetmesi veya ek getirme şeklinde görülür. Eserde tespit edebildiğimiz örnekler şöyledir:

0> e (yègrek> yègerek)

Ki sizziz başa atadan yègerek Sizüñ hükmüñüz nise tutmak gerek (1172)	Ki babadan bana iyi sizziniz. Uymak gerekir ne ise fikriniz.
--	---

Yukarıdaki beyitte ikinci dizinin sonundaki *gerek* kelimesiyle kafiye-yi güçlendirmek ve vezni sağlamak için ilk dizinin sonundaki *yegrek* kelimesinde orta hecede *e* ünlüsü türetilmiştir.

0> -k (bakınca> bakıncak 'bakınca')

Süheyle şâh uşda yakıncak gelür Süheyl anı anlar bakıncak bilür (1045)	Şah, Süheyl'e işte yaklaşır gelir. Süheyl anlar, görünce onu bilir.
--	--

Yukarıdaki beyitte iki dizenin sonundaki *gel-* ve *bil-* fiillerinin kafiye oluşturmuş olmasına rağmen ilk dizedeki *yakınca* ile kafiye oluşturmak için ikinci dizedeki *bakınca*'nın sonuna *k* ünsüzü eklenmiştir / türetilmiştir.

Mesnevide yukarıdaki örnek dışında beş yerde *yakınca* (139, 929, 1939, 5269. beyitler), bir yerde *yakıncah* (1592) 'çok yakın' anlamında kullanılmıştır. *Bakınca* ise yukarıdaki tek örnektir. Ayrıca *bakınca* şekli de mesnevide geçmiyor.

0> -l- (ır-> ırıl-)

Ne çâre gerek bile hoş dirilem Katından yaramaz eger ırıl am (3495)	Bana gerek onunla hoş geçinmek. Uygun değil yanından çekip gitmek.
---	---

Mesud, yukarıdaki ilk dizenin sonunda geçen *dirilem* (<dir-il-em) kelimesiyle kafiye kurmak için ikinci dizenin sonundaki *ır-* fiili yerine fakat aynı anlamda olmak şartıyla fiile dönüşlü eki (-l-) getirerek fiili *ırıla* (<ır-ıl-am) şeklinde kullanmıştır. Ayrıca burada kafiye tasarrufunun yanı sıra bir vezin tasarrufu yapılmış olduğu açıktır.

0> -n- (at-> adın-)

Anı siz dahi şâh édinür misiz Kadem işbu yola adınur mısız (5421)	Onu siz de şah ediniz misiniz? Bu yola adım atanır mısınız?
--	--

Yukarıdaki beyitte ilk dizenin sonundaki *édin-* fiiliyle kafiye kurmak için bir tasarrufta bulunularak ikinci dizedeki *kadem at-* deyimini *kadem adın-* şeklinde kullanılmıştır. Yani *at-* fiil kökü, üzerine *-n-* dönüşlülük eki getirilmiştir. Söz konusu tasarruf ile ayrıca fiilin anlamında bir pekiştirme yapılmıştır denilebilir.

Aşağıdaki 5702. beyitte, aynı ekin *iste-* fiili üzerine getirilmesiyle, 2356. beyitte *aşla-* fiili üzerine getirilmesiyle, 2443. beyitte *kıl-* fiili aynı kafiye tasarrufu yapılmıştır:

0> **-n-** (iste-> isten-)

İnşâallâh mübârek ola üstine Dahî her kim okımağa istene (5702)	İnşallah mübarek olur üstüne. Artık kim ki okumayı istene. Anarsa yazanı, düzenleyeni Duadan biz unutmamız hiç onu.
Açar ise yazanı vü düzeni Du'âdan biz unıtmayavuz anı (5703)	

0> **-n-** (anla-> anlan-) 'anlaşılmak'

Ne deñlü ki bilinür ü anlanur Âdem oğlı bunda nite diñlenür (2356)	Bu dünya ne kadar bilinebilir. Kişi burda nasıl dinlenebilir.
--	--

0> **-n-** (kıl-> kılın-)

Ben ol yigide hergiz ilinmedüm Hem öldürmedüm eyle kılınmadum (2443)	Ben o yiğide asla ilişmedim. Hem öldürmedim ve hiç karış- madım.
--	--

0> **-n-** (iç-e> iç-in-e)

Turu geldi vü girdi bağ içine Ki nukl ü süci yene vü içine (1544)	Çerez yiyip şarap içmeye hemen. Kalkıp girdi bağa Süheyl-i Yemen.
---	--

Mesud, yukarıda geçen 1544. beyitte ilk dizenin sonunda geçen *iç* (<iç+i+n+e) kelimesiyle kafiye kurmak için ikinci dizenin sonunda geçen *iç-* fiilini *içe* yerine fakat aynı anlamda olmak şartıyla fiil üzerine dönüşlülük (-in-) eki getirerek *içine* (<iç-in-e) şeklinde kullanmıştır. Ancak bunun kafiye tasarrufu örneği olduğu gibi aynı zamanda bir vezin tasarrufu olduğu da açıktır.

Aşağıdaki beyitte ise *yut-* fiili üzerine aynı ek getirilerek fiil, *yudın-* şeklinde kullanılmış ve yine hem kafiye hem de vezin tasarrufu yapılmıştır:

0> **-n-** (yut-> yudın- 'yutmak')

Bunu söz edinmişler idi becid Ağular yudınmışlar idi becid(4881)	Bu sözü çok ciddi konuştular. Hem önce zehirler içiştilerdi.
--	---

0> -ş- ar-> arış- 'yorulmak'

Üçüncü gün akşam arış dı idi Aña dahı şöyle erış di idi (3418)	Üçüncü gün akşam pek yorulmuştu. Şöylesi bir yere hem ulaşmıştı:
---	---

Yukarıdaki ilk dizede dikkat çekilmiş olan *ar-* 'yorulmak' fiili, kökte dönüşlü bir fiildir. Bu durum dikkate alındığında fiilin kafiye ve vezin tasarrufu yapmak amacıyla *arış-* şeklinde kullanılmış olduğu anlaşılır. Ancak fiilin *arıl-* yerine *arış-* şeklinin tercih edilerek dönüşlü anlamda kullanılmış olması, bunun aynı zamanda bir kafiye tasarrufu olduğunu da gösteriyor. Fiilin diğer örneklerinin (570, 727, 1019, 2350, 2560, 2836, 2895, 2918, 3248, 3543, 3754, 3841, 3852, 3854, 3890, 3932, 4196, 4335, 4989. beyitlerde) *ar-* şeklinde ve 'yorulmak' anlamında kullanılmış olması, söz konusu tasarruf düşüncesinin doğru olduğunu da gösterir.

0> -y (gedā> gedāy)

On on iki günde düzer bir sarāy Ki şāh girse içine olur gedāy (1343)	On, on iki günde bir saray yapar. Bir şah onu görse akli çok şaşar.
---	--

Yukarıdaki beyitte ilk dizenin sonundaki *sarāy* ile kafiye kurmak amacıyla ikinci dizenin sonundaki *gedā* kelimesinin sonunda *y* ünsüzü eklenmiştir / türetilmiştir:

0> +rah (yaṅa> yaṅarah)

Atadan anadan ır ah düşmişem Kamudan çü bir yaṅar ah düşmişem (4201)	Babadan, anadan uzağa düştüm. Herkesten ayrı, çok ırağa düştüm.
Nola kim çıkıbile bir yaṅar ah Yavuz göz bu yigitten olsun ır ah (4494)	Bir tarafa çekip gitse ne olur. Kötü göz bu yığitten uzak olur!

Yukarıdaki beyitlerde hem *ır**ah*** (<*ır-ah*) kelimesi ile kafiye kurmak hem de vezni sağlamak için, yönelme durumu eki almış olan *yaṅ* kelimesi (*yaṅ+a*) üzerine -tasarrufta bulunularak- *+rah* eki getirilmiştir. Ayrıca ekin son ünsüzünde *k> h* değişikliği yapılarak kelime, *yaṅarah* şeklinde kullanılmıştır.

4. Düşme Yönlü Kafiye Tasarrufları

Süheyl ü Nevbahâr'da düşme yönlü kafiye tasarruflarının ünlü düşmesi, ünsüz düşmesi veya ek eksiltme şeklinde görülür. Düşme yönlü kafiye tasarrufları için tespit ettiğimiz örnekler şunlardır:

+de> 0 (içinde> için)

Karınca ayağın kara dün için Kaya üzre basa öñin yâ kıçın (48)	Karınca karanlıkta sürür ayak. Kayada yürür ön hem arka ayak.
--	--

Yukarıdaki ilk dizenin sonundaki *dün için*, yapı bakımından *dün içinde*'nin sonundaki bulunma durumu eki eksiltilmiş şeklidir. Mesud, hem vezni sağlamak hem de ikinci dizenin sonundaki *kıçın* ile kafiye kurmak amacıyla bu tasarrufu yapmıştır. Süheyl ü Nevbahâr'da geçen şu beyitlerde *dün içinde* geçmiş olması, tasarruf düşüncesini destekler:

Kişi kim yağısından alu kalur Dün içinde bashun edici olur (2608)	Kişi eğer düşmandan zayıf ola. Yağı gece yarısı baskın kıla.
Gün aşmadı bir dün içinde bular Yarar bilmege ne kadar gıtdiler (2714)	Gün geçmedi acep ne hâldadılar. Bilelim hem ne kadar yol aldılar.
Meger ışlar olayıdı hem ışlıh Vereydi kara dün içinde ışlıh (2590)	Yalnızca miğferler ışlıdarıdı. Karanlık gecede parıldarıdı.

+ğa> 0 (aşağa> aşa)

Saçın yoldı vü urdı başın taşa Saçar idi toprak başından aşa (5503)	Saçın yoldu, başın taşlara vurdu. Hem başına toprak döküp savurdu.
---	---

Yukarıdaki ikinci dizenin onunda geçen *aşa*, son hecesi eksiltilerek kullanılmış *aşağa* 'aşağı' kelimesi olmalıdır. Mesud, hem ilk dizenin sonunda geçen *taşa* kelimesiyle kafiye kurmak hem de vezni sağlamak bakımından böyle bir tasarrufta bulunmuş ve kelimenin son hecesini düşürmüştür. Nitekim söz konusun kelimenin 2, 1656, 3473, 4487. beyitlerde geçen diğer örneklerinin *aşağa* şeklinde kullanılmış olması da tasarruf düşüncesini destekler.

-n-> 0 (közlenmek > közlemek)

İşüm çoh belā tartmah u gizlemek Degül eksügüm artmah u közlemek (5662)	İşim çok sıkıntı çekip gizlemek. Değil eksiğim artırıp közle(n)mek.
--	--

Yukarıdaki ilk dizeninin sonunda geçen *gizle-* fiili ile kafiye kurmak ve vezni sağlamak için ikinci dizenin sonundaki *közlen-* fiilinin, dönüşlü eki düşürülerek *közle-* şeklinde kullanılmış, bir tasarruf yapılmıştır:

+y> 0 (çiy> çi)

Yanağı kızıl sanasın nār içi Deri nite kim düşe gül üzre çi (2380)	Kızıl yanağı sanırdın nar içi. Teri sanki gül üstüne düşmüş çi.
---	--

Yukarıdaki ilk dizenin sonundaki *çiy* (iç+i) ile kafiye kurmak için de bir tasarrufa gidilmiş ve ikinci dizedeki *çiy* kelimesinin sonundaki *y* ünsüzü düşürülerek *çi* şeklinde kullanılmıştır. Aynı tasarrufun şu beyitlerde *sāray* kelimesinin sonundaki *y* ünsüzü düşürülerek yapılmış olduğu anlaşılıyor:

+y> 0 (saray> sara)

Çü dilegün oldur ki gire şāra Bunuñçun yapayum buyur bir sarā (1313)	Şehre girmek istersen emrindeyim. Oraya bir saray inşa edeyim.
Tamām ola on gün içinde sarā Süheyl-i Yemen dahı gire şāra (1317)	On günde şu saray tamamlanacak. Yemenli Süheyl de şehre girecek.
Temāşâyıla çün gelürler şāra Bezenür Süheyl ile taht u sarā (1354)	Gelirler hep şehre eğlenceyile. Taht ve saray süslenir Süheylile.

+e> 0 (çine> çin)

Kuş uçmazdı anda meger kim çin Ol otladıdı ot [u] atı gemin (3830)	Kuş uçmazdı yalnızca olsaydı yem. Kendisi ot otladı, atı da gem.
---	---

Yukarıdaki ilk dizenin sonunda geçen *çin*, sondaki ünlüsü eksilti olarak kullanılmış olan *çine* 'yem' kelimesidir. Mesud, hem ikinci dizenin sonunda geçen *gemin* kelimesiyle kafiye kurmak hem de vezni

sağlamak bakımından bu tasarrufu yapmıştır. Nitekim kelime, şu beyitte *çine* şeklinde geçer:

Dürişe vü aña yëdüre çine Şehet düşe ol hem tuzağ içine (3967)	Çalışmalı, yedirmeli yem ona Belki gelip düşer tuzaktan yana.
--	--

+e> 0 (şâhzâde> şâhzâd)

Aña dëdi Nakkaş ki iy şâhzâd Saña noldı kim komaduñ bizi şâd (1451)	Nakkaş, ona dedi ki: Ey şehzade! Ne oldu ki bizi komadın şada.
'Aceb kanı ol nâzenin şâhzâd Ki birkaç gün olmuşduh bile şâd (3455)	Acep nerededir o narin şehzad. Ki birkaç gün beraber olmuştuk şad.
Yemenden gelüp idi bir şâhzâd Ki Fağfür anı görüp olmuşdı şâd (4376)	Yemen'den bir şehzâde geldi bize. Çin şahı gördü şad oldu yüz yüze.

Yukarıdaki ikinci dizenin sonundaki *şâd* ile kafiye kurmak için ilk dizedeki *şâhzâde* kelimesinin sonundaki *e* ünlüsü düşürülerek *şâhzâd* şeklinde kullanılmıştır. Nitekim kelimenin diğer örneklerinin mesnevide hep *şâhzâde* (649, 723, 858, 991, 994, 1273, 2506, 4673 beyitler) şeklinde kullanılmış olması, tasarruf düşüncesini destekler.

ı> 0 (kazan-ıCı> kazan-cı)

Kişi kim kuyumcı vü kazancı dur Bir oğul bu 'âlemde kazancı dur (5411)	Kişi hem kuyumcu kazanıcıdır. Oğul onun dünyada kazanıcıdır.
--	---

Yukarıdaki beyitte, *kazanıcı* kelimesi, *ı* ünlüsü düşürülerek *kazancı* şeklinde kullanılmış ve hem kafiye kafiye pekiştirilmiş bir tür cinas ortaya çıkmış hem de vezin tasarrufu yapılmıştır. Burada *kazanıcı* kelimesinin 'tüccar' anlamında kullanılmış olması, kelimenin vezin tasarrufu için özellikle seçilmiş olduğunu da gösteriyor. Nitekim eserde 'tüccar' anlamında *bâzirgân* (3141, 3150, 4755. beyitler) ve 'ticaret' anlamında *bâzirgânlık* (2970, 3206. beyitler) geçmiş olmasının yanında yukarıdaki beyitte böyle bir kelimenin kullanılmış olması tasarruf yorumunu destekler.

+î> 0 (haylî> hayl)

Bu tedbiri iþen begendi Suhey1 r turdi gitdi du' ee hay1 (1964)	Suhey1'in bu fikir hoþuna gitti. Kalktı çok çok dua edip seğirtti.
Biti yazdı atasına hem Suhey1  Őerh eyledi iŐtiykını hay1 (5178)	Suhey1 atasına hem mektup yazdı. Ona hasretini mektuba çizdi.

Yukarıdaki iki beyitte, hem ilk dizelerin sonundaki *Suhey1* ile kafiye kurmak hem de vezni sağlamak için *haylî* kelimesinin sonundaki *î* nls dŐrlerek *hay1* Şeklinde kullanılmıştır:

5. Farklı Kelime veya Ek Tercihli Kafiye Tasarrufları

Suhey1  Nevbahr'da bir deyim içerisinde kullanılması gereken bir kelime yerine kafiye kurmak amacıyla tasarruf yapılıarak farklı kelimenin tercih edildiği durumlar da sz konusudur. Konuyla ilgili olarak tespit ettiğimiz rnekler Şunlardır:

git- / var- → **kay-**

Tavar grin kuş cinsin koyup Eger ayrılırsa yabana kayup (3408)	Malını, arkadaŐını terketse. Eğer ıssız yerlere çekip gitse.
---	---

Yukarıdaki ilk dizenin sonundaki *koy-* 'bırakmak' fiiliyle kafiye kurmak için ikinci dizede *yabana git- / var-* Şeklinde kullanılması gereken deyimde bir tasarruf yapılmış ve *kay-* fiili tercih edilerek *yabana kay-* Şeklinde kullanılmıştır:

gir- → **geç-**

Senn hcreğe kimsene geçmeye Degl kimse kuş dahi hem uçmaya (3035)	Senin odana kimse girmeyecek. Değil insan, kuş dahi varmayacak.
--	--

Yukarıdaki ikinci dizenin sonundaki *u-* fiiliyle kafiye kurmak için ilk dizenin sonunda *gir-* fiili yerine *geç-* fiili tercih edilerek bir tasarruf yapılmıştır:

kaç- → dep-

Dédi eyidüñ devletin ey depen Sa'âdet yolından yabana sapan (2318)	Dedi deyin: Ey talihini tepen, Saadet yolundan hem geri sapan
--	--

Yukarıdaki ilk dizenin sonundaki *dep-* fiiliyle kafiye kurmak için ikinci dizenin sonunda *kaç-* fiili yerine *sap-* fiili tercih edilerek bir tasarruf yapılmıştır. Nitekim şu beyitlerde *kaç-* fiili kullanılmış olması, tasarruf konusundaki düşüncenin doğru olduğunu gösterir.

Çü bir lahza oturur andan uçar Bu yigit elinden yabana kaçar (1122)	Biraz elde durup sonra da uçar. O atlı yiğidin elinden kaçar.
Süci iç ki kayğuş yabana kaç Keçin tağa ağa dönesin koça (4641)	Şarap iç kederin yabana kaç. Keçin dağa çıksın, dönesin koça.

туру су → *sucuğaz turu*

Susamış idi turdı bir kul örü Ki bulayıdı bir sucuğaz turu (4803)	Susamıştı bir kul, geldi oraya. Bakıyordu bir temiz su bulmaya.
---	--

Yukarıdaki beyitte ise ikinci dizenin sonunda, *туру су* kullanmak yerine *sucuğaz turu* kullanılmış olması hem ilk dizenin sonundaki *örü* ile kafiye kurmak hem de vezin tasarrufu amacıyla yapılmış bir tercih olarak değerlendirilebilir.

zindan+cı → *zindān-vān*

Bahar idi zindān-vān eline Ki vèredi bir pāre nān eline (3770)	Bakar oldu zindancının eline. Versin ekmek yoksa kimden dilene.
---	--

Yukarıdaki beyitte ise *zindancı* yerine -sadece bu beyitte- *zindān-vān* kullanılarak bir kafiye tasarrufu yapılmıştır. Nitekim 4992, 5169. beyitlerde *zindancı* kelimesinin kullanılmış olması, kafiye tasarrufu düşüncesini destekler.

Sonuç

Süheyl ü Nevbahâr mesnevisinde görülen kafiye tasarrufu örneklerinin çoğunun Türkçe kelimelerde yoğunlaşmış olması dikkat çekici ve önemli bir durumdur. Kafiye tasarrufu ve örneklerinin bilinmesi, gerek manzum metinlerin doğru okunması gerekse tarihsel sözlük hazırlanması noktasında önemli bir anahtardır. Makalede tespit etmiş olduğumuz kafiye tasarrufları ve örnekleri özetle aşağıdaki tablodaki gibidir:

Süheyl ü Nevbahâr'da Kafiye Tasarrufları ve Örnekleri	
1. Ünsüz Değişikliğine Dayanan Kafiye Tasarrufları / Örnekler	
g> y	degin> deyin
h> h	kahr> kahır
k> ğ	ak> ağ, ayak> ayağ, kulak> kulağ, uçmak> uçmağ, uyakmadı> uyağmadı, uyaka> uyağa
k> h	ak> ah, aşak> aşah, bırak-> birah-
2. Ünlü Değişikliğine Dayanan Kafiye Tasarrufları / Örnekler	
a> i	dünya> dünyi
e> a	dāye> taya
e> i	çene> çine, çevreden> çevredin
i> ü	Pārisî> Pārüsî
u> ı	ayu> ayı, kayu> kayı, uslu> uslu
ü> e	gör-ür> gör-er
ü> i	berü> beri, döğün-> dögin-, eyü> eyi, gizlü> gizli, içün> için, ilerü> ileri
3. Türetme / Genişletme Yönlü Kafiye Tasarrufları / Örnekler	
0> e	yègrek> yègerek
0> -k	bakınca> bakıncak 'bakınca'
0> -l-	ır-> ırıl-

0> -n-	anla-> anlan- 'anlaşılmak', iç-e> iç-in-e, iste-> isten-, kadem at-> kadem adın-: 'adım atmak', kıl-> kılın-, yut-> yudın- 'yutmak'
0> -ş-	ar-> arış- 'yorulmak'
0> -y	gedâ> gedây
0> +rah	yaña> yañarrah
4. Düşme Yönlü Kafiye Tasarrufları / Örnekler	
+de> 0	içinde> için
+ğa> 0	aşağa>aşa
-n-> 0	közlenmek > közlemek
+y> 0	çiy> çi-, saray> sara
+e> 0	çine> çin, şâhzâde> şâhzâd
-ı> 0	kazan-ıcı> kazan-cı
+î> 0	haylî> hayl
5. Farklı Kelime veya Ek Tercihli Kafiye Tasarrufları / Örnekler	
git- / var-	kay-
gir-	gêç-
kaç-	dep-
туру su	sucuğaz turu
zindan+cı	zindân-vân

Kaynaklar

- ATALAY, Besim (1986), *Divanü Lûgat-İt-Türk Tercümesi* (4 Cilt), Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları: 524.
- BOZ, Erdoğan (2012), *Risâletü'n-Nushiyye Öğüt Kitabı*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- CİN, Ali (2012), *Mesud bin Ahmed Süheyl ü Nev-Bahâr (Kenzü'l-Bedâiy')*; *İnceleme- Metin- Dizin*, Konya: Eğitim Yayınevi.

- DİLÇİN, Cem (1991), *Mes'ud bin Ahmed Süheyl ü Nev-Bahâr; İnceleme- Metin-Sözlük*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi yayını: 51.
- DİLÇİN, Cem (1995), *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları: 517.
- ERCİLASUN, Ahmet B. (2008), "La Enklitiği ve Türkçede Bir 'Pekiştirme Enklitiği' Teorisi", *Dil Araştırmaları*, S. 2 (Bahar), s. 35-56, Ankara.
- ÖZÇELİK, Sadettin (2012), "Süheyl ü Nevbahâr Üzerine Düzeltmeler", *Uluslararası VIII. Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu* (15-17 Kasım 2012,)'nda sunulan bildiri metni.
- ÖZÇELİK, Sadettin (2014), "Süheyl ü Nevbahâr Üzerine Düzeltmeler", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi (TEKE)*, Haziran 2014, s.62-79.
- ÖZÇELİK, Sadettin (2016), "Tarihî Metin Okumalarında Kelimeyi Bölme ve Kelimeleri Birleştirme Sorunları: *Süheyl ü Nevbahâr*'dan Örnekler", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi (TEKE)*, Aralık 2016, s.1593-1602.
- ÖZÇELİK, Sadettin (2017), "Tarihî Metinlerde Yuvarlak Ünlülerin Okunması Sorunu: *Süheyl ü Nevbahâr*'dan Örnekler", *Uluslararası 8. Türk Dil Kurultayı*'nda sunulmuş bildiri.
- ÖZÇELİK, Sadettin (2017b), "Süheyl ü Nevbahâr'da Kafiye Tasarrufları", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 18*, İstanbul, s. 425-440.
- ÖZÇELİK, Sadettin (2017c), "Süheyl ü Nevbahâr Üzerine Düzeltmeler (2)", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Aralık 2017, 65. Cilt – 2. Sayı, s.233-242.
- Tarama Sözlüğü* (1977), Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara.
- TAŞ, İbrahim (2015), *Süheyl ü Nevbahârda Eskicil Ögeler*, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları: 1141.
- TATÇI, Mustafa (1991), *Yunus Emre Dîvânı Risâletü'n-Nushiyye*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- TEZCAN, Semih (1994), *Süheyl ü Nev-bahâr Üzerine Notlar*, Simurg yayınları, Ankara.
- TEZCAN, Semih (1995), "Süheyl ü Nev-bahâr Üzerine Notlara Birkaç Ekleme", *Türk Dilleri Araştırmaları Cilt: 5*, Simurg yayınları, s. 239-245, Ankara.